

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVÉSZETI
DOKTORI ISKOLA

Boldizsár Zsuzsa

Az ismétlés formái

Az ismétlés fogalmának változása és értelmezési lehetőségei a
képzőművészetben

A DLA értekezés tézisei

Témavezető:

Fusz György DLA szobrászművész, egyetemi tanár

2024

A kutatás tárgya, célja

Kutatásom célja az ismétlés és a hozzá kapcsolódó művészettörténetben használt fogalmak összegyűjtése, a fogalomhoz tapadó negatív értékítélet megváltoztatása, a pozitív aspektusok kiemelése. George Kubler (1992) amerikai művészettörténész a másolás helyett a mindennapi variáció használatát javasolja, mellyel a negatív értékítéletet kivonja a fogalomból. Ennek végpontján áll a polgári létben a jogtudomány szerinti értelmezés, ahol lopásnak, plagizálásnak számíthat. Minden korban mást jelentett az eredetiség, az egy és a megismételhetetlen, mely a 20. századtól egyfajta alapproblémává vált a művészetben. A technikai sokszorosításból eredő szerialitás jelentősen megváltoztatta az eredetiség és a másolat diskurzusát a művészetben (Benjamin, 1936). Az ismétléshez kapcsolható új fogalmak jelentek meg, vagy éppen a meglévők alakultak át, mint például az eredeti, a másolat vagy a replikáció kifejezései. Hasonlóan, a múlt század második felében az invenció, konvenció, a variáció, a mutáció vagy az átírat, a parafrázis, a kisajátítás fogalmai.¹ Nyilvánvalóan napjainkban is születnek újak, melyek elemzésén keresztül célom a műalkotás mai státuszának és szerepének vizsgálata is.

Az ismétlődés az élet számos területén természetes jelenségnek hat elég, ha a nappalok és az éjszakák váltakozására, a georitmusra gondolunk. Ebben a szerepben jellemző, hogy sokszor észrevétlen marad, létezése rejtett. Vizsgálata számomra a képzőművészetben és a saját alkotói gyakorlatomban a legizgalmasabb, ahol gyakran érzem a jelenlétét valamilyen formában. Akár a mű létrehozásának technikájára gondolok, a hozzá tartozó mozgásformákra, vagy a megtett útra a műteremben a készülő tárggyal a polc az asztal és a kemence között. Leginkább a sorozatgyártott tárgyak születésénél vannak jelen olyan pontosan kiszámított, leghatékonyabb mozgásformák, amelyek ciklikusan ismétlődve kitöltik a műterem terét. Amikor ránézek egy sorozatgyártott tárgyra látom a készítés körülményeit a gépeket az embert, a mozdulatokat. Az ismétlődés benne rejlik a mintázás, a hímzés vagy a festés kézmozdulataiban is. Elemezhető a tárgyon belül, mint szerkezet, forma, vagy motívum. Ott van a gondolataimban, például, ha egy korábbi koncepció, téma újra foglalkoztatni kezd. Felbukkan egy emlékkép formájában, ami formát ölt egy műben. Alapvető a jelenléte egy új mű születésénél is, ahogyan ezt olvashatjuk Beke (1980) tanulmányában is, mivel minden születendő műben jelen van az előzőekben szerzett tapasztalat, tanulság.

¹A fogalmak összegyűjtéséhez többek között George Kubler és Beke László művészettörténészek, Walter Benjamin filozófus és Mel Bochner képzőművész és Kótun Viktor írásaira támaszkodom.

Ismétlődő dolgokat minden alkotás tartalmaz. Az anyag szerkezeti tulajdonságaiból fakadóan a kézműves technikák sajátjaként értelmezem az ismétlődő kézmozdulatokat, mint az ecsetvonás, a vésés, a faragás, a mintázás, a kötés, varrás vagy a hímzés. Mivel a vizsgálódásaim alapján arra következtettem, hogy valójában minden ismétlődhet, ezért a legegyszerűbb, ha kereteket állítok fel, hogy mely típusokkal foglalkozzam tovább, amelyet saját alkotói gyakorlatom határoz meg. Célom, a műtárgyak elemzésén és csoportosításán keresztül, hogy közelebb jussak az ismétlés és az alkotás kapcsolatának megértéséhez. A fejezetek kidolgozása során a következő gondolatok fogalmazódtak meg a kutatás tanulsága gyanánt.

Tézisek

1. *Az ismétlés a művészetben jelentős szerepet tölt be, mely a műalkotásban és az alkotó folyamatban is több minőségben elemezhető.*

George Kubler és Csikszentmihályi elméletei is párhuzamot mutatnak a következő gondolattal, miszerint a monoton, meditatív munkafolyamat az elmélyüléssel és koncentrációval teret adhat az unalom feloldásaképpen a kreatív újító szellemű gondolatoknak, megoldásoknak. Ezt a mechanizmust támasztja alá Veres András irodalomtörténész is kommunikáció és tanulás elméletével, miszerint az emberi nyelvben az egységesítés során a gondolkodás kerülhet előtérbe az analógiák létrejöttével. A rituális, ismétlődő munkafolyamatok előkészíthetik a kreatívabb folyamatokat. Visszatérve Veres gondolataihoz az ismételhetség teszi lehetővé nemcsak a kommunikációt, hanem a szocializációt is, az egyén bevezetését a társadalomba, elsősorban az utánzás és a tanulás segítségével. Beke László (1980) szerint minden születendő új mű megismétel valamit a régebbi művekből a megelőző korokból, mégpedig úgy, hogy a mű a régi vázat építi tovább, melynek bizonyos elemei ismétlődnek és újakkal egészülnek ki.

Az ismétlés ott van a vonalban és bármely egyenes vonalat alkalmazó geometriai alakzatban, valójában minden térben és időben. Az ismétlődő alakzatok vizsgálatához az ornamentika-kutatás elméleteivel is foglalkoztam, melyhez Keserü Katalin *Ornamentika értelmezések* című írásából indultam ki. A 19. századi ornamentika irodalom szerint, az ornamentális szerkezetek létrehozhatók ismétléssel, váltással, progresszióval, összezavarással, és ezek keveréseivel. Gombrich ezeket kiegészíti az elforgatással vagy tükrözéssel, melyekkel minden irányban folytatható rácsszerkezetek hozhatóak létre. Ír a kombinációról és a permutációról is. Az ismétlés szeriális-formális problematikáján túl főként az az érdekes számomra, ahogyan a művészek konceptuális megközelítéssel használják az ismétlés

technikáját. A kézműves hagyományokra épülő munkák esetében, mint például a varrás vagy a hímzés megfigyelhető, hogy a repetitív mozdulatokat alapvetően hordozza a technika az anyag megmunkálásának sajátosságai miatt. Az ismétlődésre épülő alkotó módszer képes az egész alkotás folyamatát és az időt is megszervezni, ami, ezáltal a művész hétköznapi rítusává, rituáléjává válhat.

Az ipari sokszorosítással készülő művek esetében is a technikában rejlik a többszörözés. Innen eredhet az művészek alkotó módszerében bekövetkező változás is, hogy gyakran sorozatokban gondolkodnak és a probléma, téma kifejtése során egy mű több variációja születhet. A művészek a nagyipari sokszorosító eljárások használatával, az egyhangúság, az egyformaság, a másolat, a nem eredeti dacára a személytelenből képesek az egyedit az eredetit érvényesíteni. A gyártóeszközök technológiai újításai a mai napig alkalmat adnak arra, hogy a művészek inspirációs forrásként tekintsenek rá és használatukkal új kifejezési formák után kutassanak.

Az ismétlés megfigyelhető úgy is az alkotó munkásságában, mint újra felbukkanó témaorientáció. Ez azonban a mű pszichológiai vagy szociálpszichológiai teréhez tartozó jelenség lehet, melynek köszönhetően kiolvasható a művekből valamilyen hagyomány, kulturálisan átadott viselkedésminta vagy transzgenerációs örökség lenyomata.

2. *Az általam vizsgált művek esetében alkotó módszertől függetlenül megjelenik egy olyan pszichológiai tér, ami valamiféle megküzdést, a világunkra adott válaszreakciót, vagy a múlt feldolgozásának szándékát közvetíti. A vizsgált esetek egyik végpontján a rituális, passzívabb alkotói módszerek állnak míg a másik végponton a performansz jellegű aktív megmozdulások.*

A műtárgyelemzés során az ismétlődő esztétikai jelenségeket, kortól, helytől, időtől függetlenül egy csoportba rendeztem. A hasonlóságok meghatározása után, fontosnak tartottam az eltérések elemzését, ami után újra szükséges volt megvizsgálni, hogy valójában fennáll-e a hasonlóság, illetve, hogy az miből ered. A kialakult csoportok, ahol végül az ismétlés eseteit azonosítom, jelentősen eltérnek az alkotó módszerben, melyek a következők: a kézzel készült művek, a technikai sokszorosítással létrejött műalkotások és performansz vagy installációs jellegű munkák. A manuális munkák csoportjának formai egyezése a végtelenbe mutató rajzolatok, ornamentikák, lánc vagy rácsszerkezetek. A szeriális technikák esetében a forma sok esetben grafikai nyomatok, sorozatban öntött szobrok, tárgyak szériái. A harmadik csoport formája az

előadás vagy akció, performansz és annak dokumentációja. Az első munkamódszernek, ami a lassú manuális, meditatív alkotói gyakorlat ellenpontja a harmadik módszer, a performansz jellegű akció. Azonban mindkettőben hangsúlyos az alkotás pszichológiai tere, az a világunkra adott válaszreakció, ami az utóbbi esetben egy másik végletben, egy pillanatnyi agresszív gesztusban fejeződik ki. A két végpont között helyezkednek el az emlékezet diskurzusához kapcsolódó műtárgyak, amelyek esetén egyértelmű a múlt feldolgozásával, megemlékezéssel kapcsolatos szándék. Olyan tengely látszik kibontakozni, amelynek egyik pontján a passzívabb, önfeladó, elfogadó stratégiák vagy munkamódszerek állnak míg a másik végponton az elutasítás, tagadás aktívabb megnyilvánulási formái szerepelnek.

3. Az emlékezet diskurzusához kapcsolódó művek esetében a kész tárgyak felhasználása és kisajátítása egy olyan eszköz, ahol a művészek a tárgyak emlékezőképességét, narratíváját használják fel.

Az emlékező tárgyak gondolata Jan Assmann (1992) egyiptológustól származik, aki szerint hétköznapi tárgyaink idővel túllépik a tárgyi emlékezet horizontját és onnantól már nem csupán célra, hanem értelemre is utalnak. Ezek a kulturális emlékezet szférájába tartozó tárgytípusok többek között a szimbólumok, ikonok, az emlékművek, síremlékek, templomok, idolk stb. Az utolsó előtti fejezetben azt vizsgálom, hogy az alkotók hogyan használják fel a tárgyak emlékezőképességét. Egyrészt a művészek a tárgyaktól kölcsönzött történeti és szociális viszonyokat felhasználva fogalmaznak meg kritikai gondolatokat vagy közvetítenek és ébresztenek fel érzelmeket a befogadóban. A vizsgált művek esetén a művészek által kiválasztott tárgy az emlékekkel való szembesítésen keresztül aktív befogadói attitűdöt feltételez. Másrészt az egyén életrajzi kontextusában szereplő tárgytípusokkal is foglalkozom és az ezekből építkező műalkotásokat elemzem. Számomra izgalmas az a folyamat, ahogyan a hétköznapi tárgyaink átalakulnak személyes emléktárggyá. Tulajdonképpen minden hétköznapi tárgyból emléktárgy, életrajzi relikvia válhat, a tárgyat a tulajdonos választja ki és ruházza fel ezzel a státusszal (Otto és Pedersen, 2004). A felhasznált tárgyak újra életre kelnek és visszakerülnek a jelen körforgásába, jelen esetben a művészeti kontextusba. Az ismételten egyben az emlékezés eszközévé válik.

Irodalomjegyzék

Assmann, Jan [2018] *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Austerlitz, Robert [1980] Szabad gondolattársítások általában az ismétlődésről, avagy Repetitio matrix studiosa. In: Horváth Iván és Veres András (szerk.) *Opus Irodalomelméleti tanulmányok 5. Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 7–16.

Baudrillard, Jean [1987] *A tárgyak rendszere*. ford. Albert Sándor, Gondolat, Budapest.

Beke László [1980] Ismétlődés és ismétlés a művészetben. In: Horváth Iván és Veres András (szerk.) *Opus Irodalomelméleti tanulmányok 5. Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 160–175.

Bókay Antal [1994] Az ismétlés: a lélek titkos törvénye. In: Nagy András (szerk.) *Kierkegaard Budapesten*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 33–52.

Boris Groys [1999] A művészi aszkézis stratégiái. *Nappali Ház*, 3–4.

Csikszentmihályi Mihály [2007] *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Libri Kiadó, Budapest.

Dean Burnett [2019] *Az idióta agy*. Partvonal Kiadó, Budapest.

Eliade, Mircea [2009] *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Fehér Dávid [2013] *Attalai Gábor. Konceptuális művek / Conceptual Works 1969–85*. Vintage Galéria, Budapest.

Füzesi Heierli Zsuzsa [2007] *Anyagszerűség – Anyagérzet*. DLA-értekezés, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, 20–21.

Gombrich, Ernst [1979] *The Sense of Order: A Study in the Psychology of Decorative Art*. Phaidon, Oxford.

Horváth Iván és Veres András [1980, szerk.] *Opus Irodalomelméleti tanulmányok 5. Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Káldi Katalin [2020] *A számos és a számtalan*. DLA-értekezés, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest.

Keserü Katalin [2006] Bevezető. In: Szikra Ágnes (szerk.) *Ornamentika és modernizmus*, Ernst múzeum Füzetek 2. Ernst Múzeum, Budapest, 7–10.

Kierkegaard, SörenAabye [2008] *Az ismétlés*. L'Harmattan, Budapest.

Kollár József [2005] Andy Warhol filozófiája A-tól B-ig és vissza. *Szépirodalmi Figyelő*, 2005. 3. szám, 154–156.

Kótun Viktor [2013] *Neoavantgárd művek rekonstuálásának gyakorlata*. DLA-értekezés, MKE Doktori Iskola. 37–61.

Kubler, George [1992] *Az idő formája. Megjegyzések a tárgyak történetéről*. Gondolat, Budapest.

Otto, L. és Pedersen, L. L., [2004] „Összegyűjteni” önmagunkat: Élettörténetek és az emlékezés tárgyai. *MaDok-füzetek 2. Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer*. 28–39.

Lantos Ferenc [2006] A természet működési rendje és az ornamentika. In: Szikra Ágnes (szerk.) *Ornamentika és modernizmus*. Ernst Múzeum Füzetek 2. Ernst Múzeum, Budapest, 124–125.

Lázár Eszter, Tehnica Schweiz [2021, szerk.] *A Kék terem*, Archive Books, Berlin/Budapest.

Lengyel László [1985, szerk.] *Devóció és dekoráció. 18 és 19. századi kolostormunkák Magyarországon*. Dobó István Vármúzeum, Eger. 56.

Moholy-Nagy László [1996] *Látás mozgásban*. Műcsarnok - Intermédia, 1996

Nagy András [1994] Előszó. In: Nagy András [1994. szerk.] *Kierkegaard Budapesten*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 7–17.

Owen Jones [2019] *Ornamentika. Népek, korok díszítőelemei*, Cser Kiadó, Budapest.

Rockenbauer Zoltán (szerk.) [2015] *Újraértelmezett hagyomány*. Budapest, Műcsarnok Nonprofit Kft.

Sebők Zoltán [1996] *Az új művészet fogalomtára. 1945-től napjainkig*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 105–107.

Simon Andrea [2019. szerk.] *Mánia. Csendes stratégiák*. Kiállítási katalógus. MODEM Modern Debreceni Nonprofit Kft. Debrecen

Szűj Kamilla [2019] Interjú. In: Simon Andrea (szerk.) *Mánia. Csendes stratégiák*. Kiállítási katalógus. MODEM Modern Debreceni Nonprofit Kft. Debrecen, 16.

Veres András [1980] Az ismétlődés vizsgálatának szintjei és szempontjai. In: Horváth Iván és Veres András (szerk.) *Opus Irodalomelméleti tanulmányok 5. Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 19–42.

Hálózati forrás

Ács Bálint: Sziszifuszi munka, avagy a vonal a biztos pont.

<https://www.prae.hu/article/11298-sziszifuszi-munka-avagy-a-vonal-a-biztos-pont/> Letöltés ideje: 2020. 01. 12.

Asztalos Zsolt [2014] *Ismeretlen szerzők* című mű leírása, <https://www.zsolt-asztalos.com/#/unknown-artists-ii/> Letöltés ideje: 2024. 06. 15. és *Az én történetem – Az én verzióm* című munka leírása <https://www.zsolt-asztalos.com/#/stein/> Letöltés ideje: 2022. 05. 06.

Benjamin, Walter [1936/1995] *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*, http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html (A hálózati közlés eredetije: Walter Benjamin [1995] *Kísérletek és tévelygések. A filozófiától a művészetig és vissza*. Budapest, BAE-Balassi, Fordította Tillman József. Letöltés ideje: 2020. 10. 22.

Bochner, Mel [1967] *The Serial Attitude*, <https://www.artforum.com/features/the-serial-attitude-211226/> Letöltés ideje: 2024. 05. 08.

Böhringer, Hannes [1995] *Stílus és tárgyszerűség. Gondolatok az ornamentikáról*, http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/Bohringer_Kis%E9rletek/Stil.html Letöltés ideje: 2022. 04. 08.

Cserna Endre [2021] *Az NFT hatása. Virtuális aranyláz a digitális műtárgypiacon*, <https://punkt.hu/2021/07/06/az-nft-hatasa-virtualis-aranylaz-a-digitalis-mutargypiacon/> Letöltés ideje: 2023. 11. 24.

Erdély Miklós [1973] *Ismétléseleméleti tézisek*. Meghívó, Újkapolcs Galéria, 1994. nyár, <https://artpool.hu/Erdely/Ismetles.html> Letöltés ideje: 2021. 01. 02.

Gallai Alice [2017] *Hasonlat, metafora, vagy állapot? Autizmus és kortárs művészet.* <https://artportal.hu/magazin/hasonlat-metafora-vagy-allapot-autizmus-es-kortars-muveszet/>

Letöltés ideje: 2021. 01. 20.

Házás Nikolett [2004] Ready-made, szójáték és ironikus esztétikai értékítélet. *Jelenkor Online*, <https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/591/ready-made-szojatek-es-ironikus-esztetikai-ertekitelet>

Letöltés ideje: 2024. 05. 01.

Hitchcock, Meg [2021] *Statements: Sacred text.* <https://www.meghitchcock.com/statement>

Letöltés ideje: 2021. 01. 02.

Hitchcock, Meg [2021] *Statements: Ten Thousand Mantras.*

<https://www.meghitchcock.com/10000-mantras-1> Letöltés ideje: 2021. 01. 08.

Kocsis Katica (2024) *A művészet soha nem a vég, hanem a kezdet – Exkluzív interjú Ai WeiWei-jel* <https://kultura.hu/szemelyesen-ai-weiwei-kepzoomuvesz/> Letöltés ideje: 2024. 05. 25.

Kótun Viktor [2013] *Neoavantgárd művek rekonstuálásának gyakorlata.* DLA-értekezés. MKE Doktori Iskola. http://mke.hu/res/dolgozat_2_2.pdf Letöltés ideje: 2024. 06. 01.

Lázár Eszter [2019] *A Kék terem – Tehnica Schweiz.*

<http://www.kiscellimuzeum.hu/tehnicaschweiz> Letöltés ideje: 2020. 02. 05.

Mélyi József (2017) *Az autizmus mint metafora* című kiállítás megnyitóbeszéde. http://ica-d.hu/index.php?p=melyi_megnyito Letöltés ideje: 2024. 05. 08.

Nagy Márta, Adamik Lajos [2002] „Nem csinálhattam egész életemben ugyanazt a dolgot.”

Beszélgetés Daniel Spoerrivel. https://balkon.art/1998-2007/balkon02_12/02nagy-adamik.html Letöltés ideje: 2024. 03. 21.

Raduch Csilla [2017] *Alvás és melatonin, Avagy a cirkadián ritmus karmestere.* Összefoglaló.

A hálózati közlés eredetije: Háziiorvosi Továbbképző Szemle 2017, 22 évf. 19-22.

<https://semmelweis.hu/psychophysiology/2017/11/23/alvas-es-melatonin-avagy-a-cirkadian-ritmus-karmestere/> Letöltés ideje: 2024. 06.13.

Reider Gábor [2011] *Nyilvános és privát labirintusok.* <https://artportal.hu/magazin/rieder-gabor--nyilvanos-es-privat-labirintusok/> Letöltés ideje: 2021. 01. 20.

Simon Zsuzsa [2006] Olvasmánynapló. Itt az eredeti, hol az eredeti? https://balkon.art/1998-2007/2006/2006_11_12/13simon.html Letöltés ideje: 2024. 06. 10. A hálózati közlés eredetije: *Olvasmánynapló. Itt az eredeti, hol az eredeti?* Sturtevant. München, Stuttgart, Oktagon, Verlag, 1992. *Balkon*, 2007. 5. sz. 8–14.

Virág Irén [2013] *Tanuláselméletek és tanítási-tanulási stratégiák.* <https://mek.oszk.hu/14900/14953/pdf/14953.pdf> Letöltés ideje: 2023. 11. 13.